

ПРАВО НА СТІЙКИЙ РОЗВИТОК : МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР**Стрільчук В. А.,***кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
Поліського національного університету (м. Житомир)***Костенко С. О.,***кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
Поліського національного університету (м. Житомир)***Ляшенко Р. Д.***кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри правознавства
Поліського національного університету (м. Житомир)***THE RIGHT TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT: THE MUNICIPAL LEGAL DIMENSION****Strilchuk V. A.,***PhD, Associate Professor of Law
Polissya National University (Zhytomyr)***Kostenko S. O.,***PhD, Associate Professor of Law
Polissya National University (Zhytomyr)***Lyashenko R. D.***PhD, Head of the Department of Law
Polissya National University (Zhytomyr)***Анотація:**

У пропонованому дослідженні автори в муніципально-правовому аспекті аналізують сутнісно-змістову характеристику права на стійкий (збалансований) розвиток. Тривалий час законодавство країн ЄС, в тому числі й муніципальне, намагається максимально широко застосовувати принцип стійкого (збалансованого) розвитку та стратегічної орієнтації при врегулюванні суспільних відносин. Даний принцип безпосередньо стосується основоположних засад майбутнього розвитку людини, локальних спільнот, а також людства в цілому. Він здійснює вагомий вплив на розвиток сучасної системи прав і свобод людини і громадянина, механізму їх забезпечення, адже полягає у пошуку оптимальної моделі реалізації людиною своїх можливостей з урахуванням потреб майбутніх поколінь.

Abstract:

In the proposed study, the authors in the municipal-legal aspect analyze the substantive characteristics of the right to sustainable (balanced) development. For a long time, the legislation of the EU countries, including municipal ones, has been trying to apply the principle of sustainable (balanced) development and strategic orientation in the settlement of public relations as widely as possible. This principle directly applies to the fundamental principles of future human development, local communities, and humanity as a whole. It has a significant impact on the development of the modern system of human and civil rights and freedoms, the mechanism of their provision because it is to find the optimal model of human realization of their capabilities, taking into account the needs of future generations.

Ключові слова: права людини; сталий розвиток; право на розвиток; глобалізація права; муніципалітет.

Keywords: human rights; sustainable development; the right to development; globalization of law; municipality.

Вступ. Перелік визнаних міжнародною спільнотою прав і свобод людини не лише залишається незмінним, а й поступово розширюється з огляду на визнання та закріплення в міжнародному та національному праві принципу невичерпності прав та свобод людини і громадянина. В усі часи розвиток прав і свобод людини супроводжувався істотними змінами у суспільному житті та свідомості людей. Становленню прав третього покоління сприяла міжнародна ситуація, оскільки вони стали наслідком більш глибокого розуміння різного роду перешкод, що заважали реалізації прав першого і другого поколінь. Ідея, що лежить в основі прав третього покоління – це ідея соціальної солідарності, що

«дозволить людям повністю розкрити свій потенціал за допомогою спільної участі в соціальному житті різних співтовариств, до яких вони належать» [1, с. 59]. Відповідно, ці права включають колективні права суспільства або народів, а саме: «право на мир, навколишнє середовище, самовизначення нації, суверенітет» [2, с. 46]. Серед цих прав слід виокремити право на розвиток, що виходить за межі економічного зростання та має політичний, соціальний та правовий зміст.

Метою статті є змістова характеристика права на розвиток та його муніципально-правовий вимір.

Від створення належних умов, які сприятимуть різносторонньому розвитку окремої особи, локаль-

ної суспільної групи в кінцевому результаті залежить розвиток громадянського суспільства в цілому. У зв'язку із цим право на розвиток є одним із найважливіших складових системи прав і свобод людини і громадянина. Власне, багато в чому, саме право на розвиток виступає своєрідним індикатором рівня готовності суспільства та держави до детермінованих глобалізаційними процесами тенденцій соціального, економічного, екологічного, правового тощо поступу. Особливо, якщо поглянути на відповідне право крізь призму концепту стійкого (збалансованого) розвитку як загальноприйнятого та основоположного, принаймні на період до 2030 року. Адже з урахуванням сучасних глобалізаційних тенденцій саме стійкість (збалансованість) розвитку економічної, соціальної та екологічної сфер життєдіяльності виступає в якості одного із невід'ємних елементів людського розвитку.

Законодавство провідних країн світу уже не перше десятиліття спрямоване на формування нормативної основи для врегулювання суспільних відносин з урахуванням принципу стійкого (збалансованого) розвитку та стратегічної орієнтації. Останній стосується базових, основоположних засад майбутнього розвитку кожної людини, локального суспільства, людства в цілому. Водночас, даний принцип уже сьогодні здійснює вагомий вплив на розвиток системи прав і свобод людини і громадянина, механізму їх забезпечення, адже стосується найважливіших сфер її життєдіяльності, зокрема таких як економічна, соціальна та екологічна і полягає у пошуку оптимальної моделі реалізації людиною своїх можливостей з урахуванням потреб майбутніх поколінь.

Сьогодні фактично для кожної держави Цілі стійкого розвитку повинні детермінувати появу оновленої системи взаємоузгоджених управлінських заходів за економічним, соціальним та екологічним (природоохоронним) вимірами, спрямовану на формування суспільних відносин на засадах довіри, солідарності, рівності поколінь, безпечного навколишнього середовища. При цьому основою стійкого розвитку є невід'ємні права людини на життя та повноцінний розвиток [3].

У сучасному світі визнання, дотримання, захист прав і свобод людини є одним із найважливіших обов'язків держави. У XXI ст. світ перебуває в стані постійної модернізації, гармонізації інтересів держав і народів, безпрецедентного розширення інформаційного простору і необхідності адаптації до постійно мінливих життєвих умов. У подібній ситуації дотримання права кожної людини на розвиток є невід'ємною і вкрай важливою складовою стабільності [4, с. 328]. Значно актуалізується дана теза з урахуванням наслідків пандемії, спричиненої COVID-19.

В тексті Конституції України, а саме у статті 23 зазначається, що «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» [5]. Як зауважують вчені-правознавці С.

І. Максимов та П. М. Рабінович, вказане конституційне право слід розуміти як здатність використання індивідом гарантованих в Основному Законі правових можливостей для здійснення особистих інтересів задля реалізації внутрішнього потенціалу та творчої самореалізації особи. При цьому право на вільний розвиток особистості має, за твердженням вчених, складний інтегральний характер. «Як універсальний вираз свободи воно комплексно виражає сутність усіх інших конституційних прав і свобод та водночас реалізується через інші конституційні права і свободи людини. Воно також поєднує в собі властивості як негативних прав (тобто передбачає невтручання держави і суспільства у реалізацію життєвого шляху індивіда), так і прав позитивних (тобто вимагає створення економічних, соціальних, політичних, культурних та інших необхідних умов своєї реалізації)» [6, с. 164].

В загальному розумінні людський розвиток інтерпретується як підвищення рівня та якості життя населення за допомогою задоволення його матеріальних, духовних і соціальних потреб [7, с. 376]. Концепція людського розвитку охоплює найважливіші проблеми суспільного розвитку, такі як економічне зростання, зайнятість, розподіл матеріальних і духовних благ, соціальний захист, надання соціальних послуг, рівноправність. Вона розглядає їх з погляду інтересів людини, розширення індивідуальних можливостей вибору у всіх сферах діяльності та є вирішальною складовою суспільного прогресу.

Людський розвиток – це безперервний процес нарощування можливостей людини через підвищення її потенціалу та розширення функцій, який має забезпечити кожному члену суспільства максимальну реалізацію можливостей в усіх сферах життєдіяльності. При цьому основними умовами залишаються: довге та здорове життя, доступ до необхідних для забезпечення гідного рівня життя ресурсів, участь у житті суспільства [8, с. 5], культурному розвитку та можливість реального захисту порушених прав і свобод. Виходячи з цього, право на людський розвиток є визначальним маркером сучасної соціальної держави, що базується на принципах соціальної справедливості та верховенства права [9, с. 324]. До розрахунку регіонального індексу людського розвитку включено 33 показники, об'єднані у 6 блоків відповідно до основних аспектів людського розвитку: Такими блоками є: 1. Відтворення населення; 2. Соціальне становище; 3. Комфортне життя; 4. Добробут; 5. Гідна праця; 6. Освіта [10].

Усьому зазначеному вище відповідає розуміння права на розвиток, закріплене в однойменній Декларації про право на розвиток, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 4 грудня 1986 року [11]. Так, право на розвиток є невід'ємним правом людини, в силу якого кожна людина і всі народи мають право брати участь в такому економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, при якому можуть бути по-

вністю здійснені всі права людини та основні свободи, а також сприяти йому і користуватися його благами (стаття 1).

Відправною точкою для розуміння права на розвиток є тлумачення його як одного з прав людини, рівноцінного всім іншим правам. За жодних обставин його не слід вважати всеосяжним «супер-правом», або ж, навпаки, максимально обмеженим «міні-правом». Швидше за все воно являє собою право, подібне іншим універсальним, невід'ємним, взаємопов'язаним, взаємозалежним і неподільним прав людини [12, с. 2]. Право на розвиток можна розглядати як вектор різних прав, включаючи право на харчування, право на доступ до медичних послуг, право на освіту, право на забезпечення житлом та інших економічних, соціальних, культурних, цивільних і політичних прав разом з економічним розвитком. При цьому вказане право людини буде виконуватися тільки у випадку, якщо всі права будуть виконуватися або якщо принаймні одне право буде виконуватися, а інші права не будуть порушуватися. Якщо деякі права виконуються в той час, як окреме право порушується, не може бути й мови про повне виконання прав людини на розвиток [13].

Зауважимо, що муніципально-правовий вимір права на розвиток спонукає нас подивитися на нього як на один із ефективних засобів реалізації низки Цілей стійкого розвитку 2030. Взяти хоча б для прикладу Ціль № 11 «Стійкий розвиток міст та спільнот». У Порядку денному на період до 2030 року зазначається, що поряд з іншими нормативно-правовими документами він спирається на Декларацію про право на розвиток (пункт 10) і визнає, що повага прав людини, включаючи право на розвиток, є необхідною попередньою умовою забезпечення миру і безпеки, а отже, стійкого розвитку (пункт 35).

Також важливо відмітити певну схожість в природі права на розвиток та конституційного права на участь у місцевому самоврядуванні. А впливає така схожість із урахування правового положення людини в системі місцевого самоврядування, яка характеризується органічною єдністю індивідуальних муніципальних прав і свобод, котрі належать кожному жителю окремо і можуть бути реалізовані окремим членом територіальної громади незалежно від інших її членів та колективних муніципальних прав і свобод, реалізація яких можлива лише за допомогою колективних дій усіх чи більшості членів територіальної громади. За допомогою цього забезпечується, з одного боку, людиноцентристська орієнтація місцевого самоврядування і, з іншого – інтеграція автономних, індивідуалістичних начал муніципальної свободи з принципами колективізму, общинності на місцевому рівні організації політичного та соціально-економічного життя [14, с. 229].

Право на розвиток є одночасно індивідуальним і колективним правом. Воно належить кожному індивіду й водночас усім людям [15, с. 3]. При цьому, є людиноцентристсько орієнтованим, адже згідно ч. 1 статті 2 Декларації про право на розви-

ток, саме людина є основним суб'єктом процесу розвитку і повинна бути активним учасником і бенефіціарієм права на розвиток. Це означає, що в центрі уваги стратегій і програм розвитку має бути людина і вони повинні бути спрямовані на забезпечення її блага, постійне підвищення її добробуту. Право на розвиток дозволяє всім людям вільно, активно і конструктивно брати участь у виробленні рішень, які зачіпають їх інтереси. Воно передбачає також справедливий розподіл благ розвитку, ставлячи в якості кінцевої мети реалізацію всіх прав людини для всіх.

Сьогодні не викликає заперечення той факт, що місто виступає в ролі адміністративно-територіального центру, де продукується велика кількість ідей, зосереджена торгівля, культура, наука, потенціал соціального, людського та економічного розвитку. Міське планування, транспортні системи, водопостачання, санітарія, поводження з відходами, зменшення ризику стихійних лих, доступ до інформації, освіта - і це все далеко не вичерпний перелік питань, як стосуються стійкого розвитку міст та спільнот.

Як відомо, у 2008 році, власне вперше в історії, міське населення перевищило чисельність сільського за світовими показниками. Ця віха ознаменувала появу нового так званого «міського тисячоліття», і до 2050 року очікується, що дві третини населення світу будуть жити саме в містах. Оскільки більш ніж половина людства живе в містах, а кількість міських жителів зростає майже на 73 мільйонів щороку, вважається, що міські райони становитимуть 70 відсотків світового валового внутрішнього продукту і, таким чином, для багатьох сприятимуть економічному зростанню та процвітанню [16].

Фактично, все це засвідчує про інтенсивну урбанізацію, яка, між іншим, є однією із ознак процесу глобалізації, від якої також залежить розвиток людини та суспільства. В таких умовах, поряд із економічними перспективами, урбанізація як явище контраверсійне, також породжує значну кількість екологічних проблем, які можуть негативно позначитися на мешканцях міст, а також мешканців населених пунктів межуючих з ними територій.

В контексті вищезазначеного доцільно навести положення Стамбульської декларації з проблем поселень людей, де, стосовно до конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля йдеться про його муніципально-правову модифікацію в обов'язок держав-учасників цього документу забезпечити особливі потреби жінок, дітей та молоді у надійних, здорових і безпечних умовах життя [17, с. 86]. З цією метою, держави-учасниці цього документу взяли на себе зобов'язання «добиватися покращення умов життя в населених пунктах такими засобами, які відповідають місцевим потребам та реальностям», а також визнали «необхідність аналізу глобальних економічних, соціальних та екологічних тенденцій в цілях утворення більш досконалого середовища мешкання для всіх людей».

Більше того, значно актуалізуються відповідні положення згаданої вище Декларації в умовах різкої інтенсифікації міграційних процесів у світі, в тому числі появи великої кількості біженців, кількість яких у 2018 році перевищила 70 мільйонів осіб у зв'язку із загостренням різноманітних конфліктів, війнами, переслідуваннями. Не випадково Агентство ООН у справах біженців закликала уряди країн світу, в тому числі й громади «робити маленькі або великі дії, як прояв солідарності із біженцями» [18]. Зрозуміло, що такі кроки стосуються створення сприятливих умов як на рівні загальнодержавному, так і на рівні функціонування місцевого самоврядування, які б задовільнили елементарні економічні, соціальні, екологічні, культурні потреби даної категорії осіб. Зробити ж це можливо через забезпечення їх прав та свобод, а подекуди навіть через розширення їх змісту.

Якщо уважно подивитися на ЦСР 2030, як стратегічно важливий план майбутнього поступу людства, локальної спільноти, фактично кожної окремо взятої людини, то значна їх частина безпосередньо стосується екологічної сфери життєдіяльності людини, відновлення та розвитку екосистеми як найважливішої умови її існування. Так, серед таких цілей виокремимо Ціль № 6 «Чиста вода та належні санітарні умови», Ціль № 7 «Відновлювальна енергія», Ціль № 13 «Боротьба зі зміною клімату», Ціль № 14 «Збереження морських екосистем», Ціль № 15 «Збереження екосистем суші».

Звичайно, що інші ЦСР 2030 також враховують екологічний фактор, тобто опосередковано залежать від показників розвитку екологічної складової. Взяти хоча б, для прикладу, уже згадану нами вище Ціль № 11 «Стійкий розвиток міст та спільнот», досягнення якої в значній мірі залежить від ефективної діяльності суб'єктів місцевого самоврядування. Адже на виконання вказаної цілі спрямовано низку завдань, які стосуються показників навколишнього природного середовища: 1) мінімізація негативного екологічного впливу міст, через приділення особливої уваги якості повітря і управління переробкою відходів; 2) забезпечення загального доступу до зелених зон та місць громадського відпочинку, особливо жінок, людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями; 3) підтримка позитивних екологічних зв'язків між містами, передмістями та сільськими місцевостями; 4) збільшення до 2020 року кількість міст та поселень людей, що прийняли та впровадили заходи з метою підвищення ефективності використання ресурсів, пом'якшення наслідків змін клімату та адаптації до таких змін.

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що навіть через 34 роки після прийняття Декларації про право на розвиток має місце дискусія про розмежування національних зобов'язань держав із зобов'язаннями міжнародного співтовариства щодо створення сприятливих умов для реалізації права на розвиток. Між державами існують розбіжності щодо критеріїв і показників вимірювання прогресу реалізації даного права. Ці концептуальні відмінності призвели до відсутності достатнього імпульсу

та спільної позиції для повної реалізації права на розвиток. Незважаючи на еволюцію концепції права на розвиток та його включення в конституції більшості демократичних держав, загальний рівень розуміння того, що дійсно означає це право і участь в його реалізації, є низьким. Прогрес реалізації права на розвиток є нерівномірним, особливо для людей з країн, що розвиваються. А низький рівень інформованості про право на розвиток серед низових організацій ще більше ускладнює інформаційно-пропагандистські зусилля у даному напрямку [19, с. 8].

Загалом право на розвиток повинно надати можливість для формування такого збалансованого середовища, в якому люди будуть забезпечені доступним житлом, активно залучені в процеси обговорення та формування місцевих та загальнодержавних програм та стратегій розвитку, спрямованих, перш за все, на економічне зростання, доступ до освіти, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, культури і виробництва продукції, відновлення та покращення якості екологічних ресурсів, навколишнього природного середовища, доступом до користування інноваційними технологіями у відповідних сферах життєдіяльності.

Список літератури:

1. Шебаніц Д. М. Сучасна проблематика теорії "покоління прав людини" в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія: Право. 2015. Т.1. Вип. 31. С. 57–61.
2. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Міністерство внутрішніх справ України, Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2016. 180 с.
3. The Sustainable Development Goals. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 25.01.2021).
4. Тищенко К.С. Міжнародні стандарти прав людини: поняття та класифікація. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 328-331.
5. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.01.2021).
6. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2011. 1128 с.
7. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е.М.Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. 496 с.

8. Регіональний людський розвиток. Статистичний збірник. Відповідальний за випуск О. О. Кармазіна Державна служба статистики України, Київ. 2018. 72 с.

9. Абаева Е. А. Свободное развитие человека как условие современного социального государства. *Изв. Саратов. ун-та*. Сер. Экономика. Управление. Право. 2017. Т. 17. Вып. 3. С. 323-333.

10. Методика вимірювання регіонального людського розвитку. Затверджена Рішенням Президії НАН України та колегії Державної служби статистики України від 13.06.2012 № 123-м.

11. Декларация о праве на развитие. Принята резолюцией 41/128 Генеральной Ассамблеи от 4 декабря 1986 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_development.shtml (дата звернення: 26.01.2021).

12. Часто задаваемые вопросы о праве на развитие. Изложение фактов № 37. ООН. Нью-Йорк и Женева, 2016 год. с. 54

13. Сенгупта Арджун. Право людини на розвиток. Доповідь незалежного експерта з питань захисту прав людини на розвиток. URL: [www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/78e0cb0e6e6ea624c1256961004f7a98/\\$FILE/G0015327.pdf](http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/78e0cb0e6e6ea624c1256961004f7a98/$FILE/G0015327.pdf) (дата звернення: 26.01.2021).

14. Батанов О.В. Муниципальное право Украины. Підручник: Харків. «Одісей», 2008. С. 527

15. Часто задаваемые вопросы о праве на развитие. Изложение фактов № 37. ОРГАНИЗАЦИЯ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ Нью-Йорк и Женева, 2016 год. с. 54

16. Sustainable cities and human settlements. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/topics/sustainablecities> (дата звернення: 27.01.2021).

17. Батанов О. В. *Муниципальное право в условиях глобализации*. *Вестник Киевского университета права*. 2013. № 3. С. 84-88.

18. Всесвітній день біженців: Тисячі людей по всій Україні проявили солідарність із біженцями та внутрішньо переміщеними особами. URL: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentru/news/4721-vsесvitnii-den-bizhentsiv-tysiachilidei-po-vsii-ukraini-proiavyly-solidarnist-iz-bizhentsiamy-ta-vnutrishno-peremishchenymy-osobamy> (дата звернення: 27.01.2021).

19. Специальный докладчик Организации Объединенных Наций по вопросу о праве на развитие: введение в мандат. Управление Верховного комиссара по правам человека Организация Объединенных Наций в Женеве. 20 с. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/SR/SRRightDevelopment_IntroductiontoMandate_RU.pdf (дата звернення: 27.01.2021).